

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет**

БАЛКА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 37(091):[027.8:28(477)“1962/1991”]

**РОЗВИТОК ІНТЕРЕСУ ДО ЧИТАННЯ В УЧНІВ
У ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК
В УКРАЇНІ (1962–1991 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Рівне – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
ПЕТРЕНКО Оксана Борисівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методики виховання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ящук Інна Петрівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
декан факультету початкової освіти та філології,
професор кафедри педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Заліток Людмила Михайлівна,
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний
науково-технічний університет імені академіка
Ю. Бугая», завідувач наукової бібліотеки, доцент
кафедри філософії та суспільних наук.

Захист відбудеться 29 вересня 2017 року о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті, 33000, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету за адресою: 33000, Україна, м. Рівне, вул. Пластова, 31.

Автореферат розіслано 28 серпня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зміна освітньої парадигми в Україні зумовлює трансформацію діяльності освітньо-виховних установ загалом і шкільних бібліотек зокрема. Зростання значення останніх на новому етапі розвитку інформаційного суспільства пов'язане з увиразненням ролі шкільних бібліотек як найважливішої ланки навчально-виховного процесу, а також із посиленням впливу документальних ресурсів бібліотек на підвищення рівня навчальних досягнень учнів. Сучасна парадигма освіти як одне з основних завдань діяльності шкільних бібліотек актуалізує формування в учнів читацької та інформаційної культури: прилучення дітей і підлітків до читання, розвиток у них інтересу до читання дає змогу виховати грамотну, інтелектуальну, творчу, високоморальну особистість, здатну жити в інформаційному суспільстві знань.

Шкільні бібліотеки у своїй діяльності керуються законами України «Про освіту» (1991, зі змінами 1992–2010), «Про загальну середню освіту» (1999, зі змінами 1992–2016), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995, зі змінами 2000–2016); «Положенням про бібліотеку загальноосвітнього навчального закладу» (1999); Державною національно-культурною програмою створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» (2011); Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (2016) тощо.

У Маніфесті шкільних бібліотек Міжнародної Федерації Бібліотечних Асоціацій (IFLA), схваленим ЮНЕСКО на Генеральній Асамблеї 1999 р., основним завданням шкільних бібліотек проголошено забезпечення книгами й іншими інформаційними джерелами, художніми та документальними, друкованими й електронними, покликаними доповнювати та розширювати інформацію, вміщену у підручниках та інших навчальних матеріалах.

Криза читання як поширений на сьогодні суспільний процес і у світі, і в Україні детермінує необхідність пробудження, поновлення та розвитку інтересу до читання в учнів. Упродовж останнього десятиріччя кризи читання в Україні визнано на державному рівні, тож для її подолання урядом схвалено низку концепцій, як-от: «Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх закладів України» (2006), «Концепція Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року» (2009), «Концепція державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року» (2016). Наскрізною метою реалізації вказаних концепцій визначено відродження соціального значення книги та читання як процесу культурного, духовного, професійного й інтелектуального збагачення людини, що уможливить підвищення рівня конкурентоспроможності України як європейської держави.

З огляду на це набуває особливої актуальності вивчення досвіду шкільних бібліотек щодо розвитку в учнів інтересу до читання в історико-педагогічному контексті, позаяк на тлі достатньої уваги вчених до історії функціонування освітніх установ проблема діяльності шкільних бібліотек залишається малодослідженою. Відтак, актуальний на сьогодні комплексний історико-педагогічний аналіз феномену шкільних бібліотек передбачає опрацювання всіх компонентів їхньої діяльності, а саме – розкриття накопиченого ними досвіду формування та роботи мережі

шкільних бібліотек, виокремлення найбільш цінних, новаторських підходів і визначення векторів розвитку шкільних бібліотек в умовах перетворень суспільства на демократичних засадах щодо розвитку інтересу до читання в учнів.

Зважаючи на те, що історично зумовлений аналіз функціонування шкільних бібліотек переконливо доводить, що впродовж усіх періодів їхнього становлення та розвитку було здобуто значний досвід прилучення учнів до світової і вітчизняної літератури, розвитку в них інтересу до читання, видається доцільним його відновлення та творче використання в тій частині, що буде актуальною і у третьому тисячолітті.

Наукове зацікавлення історією освітянських бібліотек виявляли такі українські й російські вчені кінця XIX – поч. XX ст., як: Д. Балака, Є. Мединський, І. Огієнко, К. Рубинський, С. Русова, С. Сірополко, М. Тулупов, М. Чехов, П. Шестаков і ін. У роботах істориків педагогіки Л. Березівської, Р. Гавриш, Л. Дровозюк, І. Кліцакова, Т. Коломієць, С. Коляденко, Т. Кравченко, І. Лопухівської, Л. Сігаєвої, Б. Ступарика, М. Ярмаченка, І. Ящук наголошено на важливості книгозбірень для підвищення кваліфікації педагогічних кадрів і забезпечення їхніх фахових інформаційних потреб, висвітлено окремі історичні аспекти діяльності бібліотек у контексті розвитку вітчизняної освіти впродовж XIX – поч. XX ст. У напрацюваннях А. Малько обґрунтовано трансформацію шкільної бібліотеки в сучасний бібліотечно-інформаційний центр. Зокрема, В. Бабич, А. Волинець, Т. Добко, М. Зніщенко, В. Скнар, Л. Черепуха та О. Чорна проаналізували діяльність публічних і педагогічних бібліотек у руслі забезпечення інформаційних потреб освітянських кадрів.

Вітчизняним науковцям, серед яких – Н. Ашаренкова, Н. Бачинська, Л. Гільманова, Т. Долбенко, Н. Дяченко, В. Загуменна, Л. Заліток, Т. Ківшар, В. Лутовінова, О. Матвійчук, В. Медведєва, В. Мозгова, Т. Новальська, Н. Новікова, О. Пилипенко, П. Рогова, М. Сенченко, М. Слободяник, Г. Швецова-Водка й ін., належить низка ґрунтовних праць з історії розвитку бібліотек. Одну з таких присвячено державній політиці з питань розвитку шкільних бібліотек крізь призму наказів Міністерства освіти УРСР (Г. Доркєну).

Власне розроблення проблеми інтересу до читання було вектором наукових пошуків В. Горецького, С. Литвиненко, С. Міхалкова, А. Чалишевої, аспекти проблеми формування учнів-читачів досліджували І. Гудзик, Н. Лапшина, В. Мартиненко, В. Науменко, М. Наумчук, О. Савченко, Н. Скрипченко, Г. Ткачук, О. Кушнір та ін.

Попри значну увагу вчених до задекларованої в дисертації проблеми, залишилася недостатньо осмисленою проблема розвитку інтересу до читання у процесі діяльності шкільних бібліотек в історико-педагогічному аспекті.

Унаслідок аналізу наявних матеріалів з історії шкільних бібліотек виокремлено низку суперечностей, які потребують вирішення, а саме:

- між вимогами інформаційного суспільства до шкільних бібліотек як осередків інформаційно-освітнього впливу на учнів і невідповідністю організаційного, технологічного стану шкільних бібліотек України;

- між достатньою кількістю джерел, у яких відображено різні аспекти функціонування шкільних бібліотек, з одного боку, та несформованістю цілісної картини аналізу діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів у межах досліджуваного періоду, з іншого;

- між потребою шкільної практики в методиці розвитку в учнів інтересу до читання засобами діяльності шкільних бібліотек і науковою її нерозробленістю.

Потенційна актуальність і недостатня вивченість проблеми зумовили вибір теми дисертації: **«Розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек в Україні (1962–1991 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до науково-дослідної проблематики кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету на тему «Теоретичні та методичні засади різновекторності інноватики у вихованні: досвід, реалії, перспективи» (державний реєстраційний номер 0115U00026). Тему дослідження затверджено вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 30.03.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29.05.2012 р.).

Мета дослідження – проаналізувати й узагальнити історико-педагогічний досвід роботи шкільних бібліотек України у період 1962–1991 рр. щодо розвитку інтересу до читання в учнів для його творчого використання в сучасній освітньо-виховній діяльності.

Відповідно до мети дослідження визначено такі його **завдання**:

1. Обґрунтувати джерельну базу, окреслити історіографію проблеми та актуалізувати категорійно-поняттєвий апарат дослідження.

2. Схарактеризувати діяльність шкільних бібліотек в освітньому просторі Української РСР (1962–1991 рр.).

3. Розкрити зміст і педагогічні основи діяльності шкільних бібліотек досліджуваного періоду щодо розвитку інтересу до читання.

4. Проаналізувати практичні аспекти діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів.

5. Виявити можливості творчого використання досвіду роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду щодо розвитку інтересу до читання в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є теорія і практика діяльності шкільних бібліотек України (1962–1991 рр.).

Предметом дослідження – діяльність шкільних бібліотек в Україні (1962–1991 рр.) щодо розвитку інтересу до читання в учнів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань відповідно до специфіки предмета на різних етапах роботи послуговувалися комплексом загальнонаукових і традиційних для історико-педагогічних праць дослідницьких методів, серед яких:

– *загальнонаукові* (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, узагальнення), застосовані для всебічного вивчення проблеми дослідження, а саме: *метод термінологічного аналізу* – для актуалізації категорійно-поняттєвого апарату дослідження; *класифікація, систематизація, теоретичний аналіз архівних і друкованих джерел* – для визначення структури та висвітлення сутності проблеми розвитку інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек;

логіко-системний аналіз у поєднанні із синтезом – для узагальнення отриманих даних і формулювання висновків;

– *історико-педагогічні*, а саме: *історико-структурний* – для віднайдення та впорядкування розрізненої в часі науково-педагогічної інформації та фактологічного матеріалу з проблеми; *діахронний* (метод періодизації) – для наукового обґрунтування еволюції змісту діяльності шкільних бібліотек у досліджуваний період; *конкретно-історичний* метод – для розгляду діяльності шкільних бібліотек як явища, змінного залежно від політичних і соціально-економічних умов; *порівняльно-зіставний* метод – для порівняння подій, явищ, фактів аналізованого періоду; *ретроспективний* – для виявлення можливостей творчого використання досвіду роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду з метою розвитку інтересу до читання в сучасних умовах.

Хронологічні межі дисертації охоплюють період від 1962 р. до 1991 р. і передбачають дослідження діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання учнів у період відповідних трансформацій. Нижня межа дослідження (1962) детермінована набуттям 1962 р. чинності «Положення про шкільну бібліотеку» в контексті реформи 1956–1964 рр., яка була ініційована М. С. Хрущовим, зумовлена десталінізацією, певною демократизацією суспільства, науково-технічною революцією та перебудовою економічної сфери, а також спричинила до змін в освіті, зокрема в діяльності шкільних бібліотек. Завершення дослідження 1991 р. пов'язане з розпадом СРСР, проголошенням незалежності України, що потребувала нової освітньої системи, початком формування національної державної політики в галузі освіти, набуттям чинності Закону України «Про освіту» (1991), визріванням національно спрямованої реформи школи й, відповідно, шкільної бібліотеки в руслі відродження демократичних принципів в освіті.

Територіальні межі дослідження співвідносні з адміністративно-територіальною належністю України 1962–1991 рр., а саме – з територією Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР).

Теоретичними засадами дослідження є:

– філософські концепції трансформування освітніх систем (В. Андрущенко, В. Вербець, І. Зязюн, С. Карпенчук, В. Кремень, В. Лутай, Ю. Пелех, Л. Шугаєва);

– концептуальні положення сучасної української історико-педагогічної науки (Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, Т. Завгородня, І. Зайченко, В. Курило, С. Лісова, О. Петренко, О. Сухомлинська, І. Ящук);

– концептуальні положення сучасного бібліотекознавства (І. Бутенко, А. Гречихіна, Л. Заліток, В. Мозгова, П. Рогова), що дають змогу простежити закономірності еволюції бібліотекознавства й педагогіки як складників загального соціально-економічного розвитку України;

– концептуальні положення психології та педагогіки щодо розвитку інтересу до читання (Л. Божович, Б. Друзь, А. Ванєєв, Д. Ельконін, І. Кон, А. Леонтєв, А. Петровський, В. Сухомлинський та ін.).

Джерельна база дослідження на основі проблемно-тематичного, хронологічного та фактологічного методологічних підходів розподілена на п'ять груп: *першу* групу складають нормативно-правові джерела (закони, накази, постанови державних

структур СРСР, УРСР, України, Міністерства освіти УРСР, а також: концепції, положення; «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1962–1988); Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР (1961–1991); звіти партійних з'їздів і конференцій (Програма КПРС з Моральним кодексом будівника комунізму) й ін.); *другу групу* – тогочасні періодичні видання, на сторінках яких було розглянуто досліджувану проблему («Советская педагогика» (1962–1991), «Радянська школа» (1962–1991), «Народное образование» (1962–2010), «Семья и школа» (1962–1992), «Початкова школа» (1969–2017), «Библиотекарь» (1962–1991) (із 1992 р. і до сьогодні – «Библиотека») й ін.), а також сучасні спеціалізовані журнали «Шкільна бібліотека» (2001–2017), «Школьная библиотека» (2000–2014), «Шкільний бібліотекар» (2011–2017), «Шкільна бібліотека плюс» (2003–2017); *третю групу* – документи, що регламентували діяльність шкільних бібліотек, як-от: положення про шкільну бібліотеку, про окремі види діяльності, правила користування бібліотекою («Положення про шкільну бібліотеку», 1962; «Положення про шкільну бібліотеку», 1965; «Типовое положение о школьной библиотеке», 1975; «Типовое (временное) положение о библиотеке общеобразовательной школы», 1991 та ін.); посібники «Техника работы централизованной библиотечной системы» (1978), «Библиотека и юный читатель» (1987); методичні збірники «В помощь детским и школьным библиотекам»; *четверту групу* – інтерпретаційні джерела: монографії, автореферати, дисертаційні праці, брошури, статті, матеріали наукових конференцій, присвячені досліджуваній проблемі або дотичні до неї; *п'яту групу* джерел утворює довідкова література та сучасні підручники й посібники для вищої школи з педагогіки, психології та бібліотекознавства.

Під час дослідження використовували матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонди: № 166 Міністерство народної освіти УРСР (Народний комісаріат освіти УСРР). 1917–1988 рр., № 5127 Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР.), Державного архіву Рівненської області (фонд № Р-2 – Обласне управління освіти), наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету, Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що у ньому *вперше*:

– виокремлено комплекс суспільно-політичних, економічних, соціокультурних і психолого-педагогічних чинників, які зумовлювали розвиток системи освіти, освітнього простору як соціокультурного феномену загалом і шкільних бібліотек як його складника зокрема в досліджуваній період у межах трьох етапів (1962–1964 рр.; 1964–1984 рр.; 1984–1991 рр.);

– схарактеризовано організаційно-педагогічні засади діяльності шкільних бібліотек у 1962–1991 рр. щодо розвитку інтересу до читання (нормативно-правове забезпечення діяльності шкільних бібліотек: закони, постанови, положення, розпорядження, накази та інструкції; педагогічні основи роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду щодо розвитку в учнів інтересу до читання);

- обґрунтовано зміст діяльності шкільних бібліотек досліджуваного періоду (зміст і структура розвитку інтересу до читання учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек) в освітньому просторі Української РСР;

- вивчено практичні аспекти діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів (1962–1991);

- проаналізовано використання досвіду діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання учнів (1962–1991) у сучасних умовах;

уточнено сутність ключових понять дослідження: «інтерес», «інтерес до читання», «читання», «освітній простір», «бібліотека», «шкільна бібліотека», «розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек»;

удосконалено наукове уявлення про історіографію проблеми та джерельну базу дослідження;

подальшого розвитку набули класифікація, систематизація та аналіз джерел щодо діяльності шкільних бібліотек із розвитку інтересу до читання в учнів.

До наукового обігу *введено* значну кількість фактичного матеріалу та документів щодо діяльності шкільних бібліотек, більшість із яких раніше не було згадано в наукових працях; відомості про форми роботи шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів у досліджуваній період.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати може бути застосовано під час вирішення наукових і практичних завдань розбудови змісту українського освітнього простору та шкільних бібліотек як його компоненти. Систематизовані й узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база можуть слугувати основою для написання наукових праць, навчального процесу під час вивчення курсів «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Теорія і методика виховання», «Основи педагогічної майстерності», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Вітчизняне бібліотекознавство» тощо. Отримані результати можна залучати в роботу сучасних шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів.

Основні положення та результати дослідження *впроваджено* у навчальний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 222 від 29. 12. 2016 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 542/1 від 16. 02. 2017 р.), Херсонського державного університету (довідка про впровадження № 01-28/356 від 14. 02. 2017 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № а-01-16/216/1 від 09. 02. 2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження було представлено на конференціях різних рівнів: *міжнародних* – «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: здоров'я через освіту» (Донецьк, 2012 р.); «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 2014 р.); «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи» (Київ, 2016 р.); *усеукраїнських* – «Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2012 р.); «Психолого-педагогічні основи програмування змісту виховання ціннісно-орієнтаційних ставлень особистості» (Рівне, 2013 р.); «Актуальні проблеми сучасної

дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства» (Рівне, 2013 р.); «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (Хмельницький, 2013 р.); «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (Київ, 2014 р.); «Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування» (Київ, 2015 р.); «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах освіти гуманітарного та технічного напрямів» (Рівне, 2016 р.); «Використання інформаційних технологій у сучасному виховному процесі» (Рівне, 2016 р.); а також обговорено на засіданнях кафедри теорії та методики виховання, звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Рівненського державного гуманітарного університету (2012–2017 рр.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 14 одноосібних публікаціях (1 – в зарубіжному педагогічному виданні), серед яких: 7 статей висвітлюють основні наукові результати дослідження, 5 мають апробаційний характер, 2 додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (496 найменувань, із яких 11 – іноземною мовою, 26 – архівні джерела), а також 13 додатків на 82 сторінках. Загальний обсяг дисертаційної праці – 323 сторінки друкованого тексту, з них 186 сторінок основного тексту. Робота містить 2 таблиці, 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження обраної теми, її зв'язок із науковими програмами і темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку, вказано дослідницькі методи, розкрито наукову новизну та практичне значення здобутих результатів, подано відомості про апробацію та упровадження результатів дослідження, окреслено структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи дослідження»* – схарактеризовано джерельну базу й історіографію проблеми діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів, категорійно-поняттєвий апарат дослідження, суспільно-політичні та соціокультурні чинники впливу на освітні процеси в УРСР (1962–1991 рр.).

На основі аналізу архівних документів і матеріалів, наукових джерел, психолого-педагогічних і бібліотекознавчих видань і періодичної педагогічної преси систематизовано та відповідно до завдань дослідження згруповано джерельну базу на *п'ять основних груп*: джерела нормативно-правового характеру; тогочасні періодичні видання, на сторінках яких було розглянуто досліджувану проблему, а також сучасні спеціалізовані журнали; документи, що регламентували діяльність шкільних бібліотек; інтерпретаційні джерела; довідкова література та сучасні підручники й посібники для вищої школи з педагогіки, психології та бібліотекознавства.

Історіографічний аналіз проблеми розвитку інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільної бібліотеки конкретного історичного періоду (1962–1991 рр.) увиразнив фрагментарність і несистемність її наукового осмислення. Тож з огляду на різноплановий характер проблеми в дисертації її розглянуто в руслі

проблемно-тематичного та хронологічного підходів у двох проблемних полях – полі розвитку інтересу до читання та полі діяльності шкільних бібліотек – відповідно до двох періодів розвитку вітчизняної педагогічної науки з історії розвитку освіти й школи: перший – радянський (1962–1991 рр.); другий – пострадянський, сучасний (1992–2016 рр.).

Установлено, що в радянський період педагоги, вчені проблему розвитку в учнів інтересу до читання (Н. Койкова-Подшивалова (1966), Г. Беленький (1969), Г. Щукіна (1971), І. Тихомирова (1971, 1975), Л. Беляєва, О. Чубар'ян (1975), Б. Друзь (1978), Н. Чепелева (1980), О. Шурпан (1984), М. Кобахідзе (1986) та ін.), а також діяльності шкільних бібліотек (В. Биркун (1965), І. Стецько (1965), Є. Селезньова (1967), Л. Расс (1981), А. Ванєєв (1980, 1988), Т. Полозова (1986) та ін.) розкривали на ґрунті марксистсько-ленінської теорії розвитку освіти. Особливостями зазначених публікацій були: надмірна заідеологізованість, декларування політичного складника діяльності шкільних бібліотек, переоцінювання тогочасних досягнень, недостатнє висвітлення наявних проблем тощо.

Праці вчених пострадянського періоду (початок 90-х років ХХ – початок ХХІ ст.) про розвиток інтересу до читання в учнів (Л. Тананикіна (1998), І. Сметанкіна (1999), М. Кисельова (2000), І. Тихомирова (2001), С. Прібиліх (2004), І. Жукова (2004), Т. Галактіонова (2008), О. Тимофєєва (2011), Л. Заліток (2011; 2012) та ін.); про діяльність шкільних бібліотек (В. Бабич, А. Волинець, Т. Добко, В. Зніщенко, В. Скар, Л. Черепуха, О. Чорна (1996), В. Головін (1998), Н. Патрік (1999), Г. Ситник (2000), О. Зуєва (2003), О. Печенежська (2003), П. Рогова (2003, 2005, 2008), Т. Діденко (2004), Г. Іванова (2004), А. Доркену (2006), В. Антипова (2008), О. Онищенко, Л. Дубровіна (2009), І. Хемчян (2010), Н. Дяченко (2012), О. Матвійчук, О. Ночвінова (2013), М. Єрмак (2014), О. Покусова (2013, 2014), Т. Лога (2016) та ін.) вирізняються більшою об'єктивністю висвітлення окремих аспектів окресленої проблеми.

Виявлено присутність використання в ході дослідження окремих історико-педагогічних дисертацій першого (М. Губанова (1968), Р. Пшеничніков (1978), З. Кадинцева (1978), Л. Озарчук (1978), І. Ганіцька (1979), Г. Гінзбург (1982) та другого (А. Малько (1995), Н. Єгорова (2000), В. Мозгова (2000), Г. Бородіна (2003), О. Матвійчук (2004), О. Іванова (2006), Д. Крупницький (2008), М. Орешкіна (2011), О. Кучерова (2016) та ін.) періодів.

Загалом унаслідок аналізу історіографії та джерельної бази дисертації визначено, що єдиного комплексного дослідження проблеми розвитку інтересу до читання у процесі діяльності шкільних бібліотек в історії вітчизняної школи та педагогіки на сьогодні немає. Крім того, здійснений аналіз дає підстави стверджувати про перспективність використання історико-педагогічного поля як основи для вивчення проблеми розвитку інтересу до читання у процесі діяльності шкільних бібліотек 1962–1991 рр.

На основі аналізу джерельної бази дослідження систематизовано та розкрито сутність ключових понять категорійно-поняттєвого апарату роботи, як-от: «інтерес», «читацький інтерес», «інтерес до читання», «читання», «дитяче читання», «бібліотека», «шкільна бібліотека», «розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності

шкільних бібліотек», представлених у напрацюваннях різних учених. Як наслідок – з'ясовано, що *інтерес до читання* в дитини, з одного боку, постає складним психічним утворенням, яке характеризується ситуативною чи стійкою мотивацією, скерованістю уваги, емоційно-пізнавальною активністю, а з іншого – формою вияву задоволення власною читацькою діяльністю. Інтерес до читання визначено як сформований пізнавальний інтерес, що підкріплений мотивацією пізнання нового, поповненням власних знань і оволодінням особистістю навичками творчого читання. Інтерес до читання передбачає наявність бажання та потреби відтворення змісту чужого мовлення за його письмовою формою: інтерес до механізму прочитування, до перетворення надрукованих знаків на звуки й осмислення звукових комплексів. *Читання* потрактовано як педагогічно спрямований процес прилучення дітей і підлітків до літератури, метою якого є виховання любові до книги, уміння правильно й глибоко розуміти прочитане, що, зрештою, сприяє формуванню ціннісної сфери зростаючої особистості та вихованню її моральних якостей.

Шкільна бібліотека – це бібліотека при школі, що забезпечує учнів і вчителів навчальною, науковою, художньою літературою та періодикою, посилює результативність процесу навчання та виховання учнів, допомагає їм у вивченні предметів навчальної програми, у міцному засвоєнні основ наук, усебічно розширює знання, сприяє реалізації політехнічного навчання, навчає самостійно працювати з книгою. Шкільна бібліотека відіграє значну роль у самоосвіті учнів і, відтак, у розширенні їхнього світогляду, розвитку індивідуальних здібностей, інтересу до читання, формуванні читацьких інтересів. Поняття *«розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек»* маркує цілісний процес виховання етичних і естетичних якостей особистості читача, що проходить через розвиток пізнавального інтересу, яким уважають глибоку спрямованість особистості та стійку мотивацію. Це розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін у психіці учнів, їхньому мисленні, почуттях, інтересах і поведінці, що є результатом впливу соціокультурного освітньо-виховного середовища шкільної бібліотеки на основі використання різноманітних специфічних форм і методів роботи відповідно до нормативно-законодавчої бази певного періоду.

У розділі схарактеризовано комплекс суспільно-політичних, економічних, соціокультурних і психолого-педагогічних чинників розвитку системи освіти, освітнього простору як соціокультурного феномену загалом і шкільних бібліотек як його складника зокрема від початку 1960-х і до 1991 р. у межах *трьох етапів* (за Л. Березівською): *1962–1964 рр.* – зміцнення зв'язку школи з життям як складника десталінізації суспільного життя; *1964–1984 рр.* – часткові зміни й наростання стагнаційних явищ у освіті; *1984–1991 рр.* – зародження демократичних змін на тлі реформи загальноосвітньої і професійної школи та визрівання національної реформи освіти в рамках радянського дискурсу.

Виявлено, що діяльність шкільних бібліотек зазнавала змін відповідно до суспільно-політичного, соціокультурного контексту та передбачала: урахування змін у всіх сферах суспільного життя; розширення освітнього простору, меж інформування, доступності інформації; досягнення якісно нового рівня вивчення базових предметів; забезпечення моральної, інтелектуальної та психологічної готовності до здобуття

освіти; створення умов для задоволення освітніх потреб учня та вчителя; активізацію громадсько-педагогічної думки щодо перебігу освітніх процесів у країні.

У другому розділі – *«Організаційно-педагогічні засади діяльності шкільних бібліотек у 1962–1991 рр. щодо розвитку інтересу до читання»* – проаналізовано роль і значення шкільних бібліотек для освітнього простору Української РСР (1962–1991 рр.), розкрито зміст діяльності шкільних бібліотек цього періоду, а також педагогічні основи їхньої роботи щодо розвитку в учнів інтересу до читання.

Під час дослідження встановлено, що державний рівень освітнього простору (визначений законами, постановами, інструкціями) і місця в ньому шкільних бібліотек декларує та регламентує правовий характер освітніх послуг, ґрунтується на традиціях і досвіді минулого, презентує надбання сучасних підходів і ставлень, створені на їхній основі результати колективної праці, реалізації творчих підходів, нові форми, зразки, нові традиції та мотивований майбутніми потребами й ідеалами. Упродовж означеного періоду в СРСР шкільні бібліотеки вважали окремим типом бібліотек, які функціонували майже в кожному навчальному закладі, відповідно до внутрішньої політичної ситуації в державі виконували насамперед ідеологічні завдання та були підпорядковані Міністерству освіти.

Шкільні бібліотеки виступали тим унікальним соціальним інститутом, який акумулював і забезпечував загальнодоступність надбань світової культури, сприяв прилученню учнів до історії, культури народу шляхом реалізації системи масових і групових заходів. Популяризацію книжки, літератури, формування інтересу до читання проголошували вагомими завданнями функціонування шкільних бібліотек.

У 1962–1991 рр. було побудовано дієву розгалужену систему бібліотечно-інформаційного обслуговування підростаючого покоління. За статистичними даними, на кінець досліджуваного періоду шкільні бібліотеки працювали у 20,9 тис. загальноосвітніх навчальних закладів.

Однією з найважливіших особливостей цього історико-педагогічного періоду визнано єдину планомірну організацію мережі шкільних бібліотек, що знайшла відображення й у застосуванні в них однакових правил, вимог і форм роботи. У більшості шкільних бібліотек було введено єдині правила користування, єдину класифікацію книг, єдині правила опису книг у каталогах, бібліографічних посібниках і т. ін., що увиразнює зорієнтованість шкільних бібліотек радянського освітнього простору переважно на ідеологічні вимоги комуністичної партії, а лише потім на задоволення освітніх і культурних потреб учнів і вчителів. Утім, будь-які суспільні зміни чи виконані в цей період психолого-педагогічні дослідження мали суттєвий вплив на зміст і спрямування діяльності шкільної бібліотеки як неодмінного складника загальноосвітньої школи й освітнього простору.

Доведено, що зміст діяльності шкільних бібліотек УРСР 1962–1991 рр. вирізнявся спрямованістю, насамперед, на реалізацію ідеологічної та освітньо-виховної функцій, що відображено у «Положенні про шкільну бібліотеку» (1962) з його чіткою регламентацією найважливіших напрямів діяльності шкільної бібліотеки, що функціонувала в кожній школі задля всебічного сприяння процесу навчання і виховання учнів. У діяльності шкільної бібліотеки прерогативою було визначено роботу з книгою, а метою – прилучення дітей до читання, формування в них інтересу

до читання та навчання їх користуванню бібліотеками, як-от: пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань, бібліотечно-бібліографічна орієнтація читачів.

Зміст діяльності шкільних бібліотек окреслювали поточні директиви про школу, шкільну бібліотеку, плани роботи шкільної бібліотеки. У планах роботи шкільних бібліотек ішлося про діяльність бібліотек із формування ідейно-моральних рис учнів шляхом їхнього залучення до систематичного читання суспільно-політичної, художньої та наукової літератури. Специфіка планів роботи шкільних бібліотек полягала у прописуванні в них організації та проведення і в бібліотеці, і в школі різних за своєю спрямованістю масових заходів, передусім тих, що мали на меті організацію позакласного читання з навчальних програм, допомогу вчителям у розвитку різноманітних пізнавальних інтересів учнів, виховання в них навичок самостійної роботи з книгою, бібліографічною літературою, виховання бережливого ставлення до книги.

У розділі виокремлено педагогічні основи роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду з розвитку інтересу до читання, серед яких: своєчасне й у міцному зв'язку з виникненням і розвитком пізнавальних інтересів до читання оволодіння технікою читання; гуманно-особистісний підхід до учнів, максимальне врахування індивідуальних і вікових особливостей учнів, співробітництво з ними, вияв доброзичливості, чуйності.

У період 1962–1991 рр. робота шкільних бібліотек, бібліотекарів передбачала врахування вікових етапів читацького розвитку, що відповідають молодшому, середньому й старшому шкільному віку. Кожному віковому етапу шкільного періоду життя притаманна своя картина читання, а тому – своєрідна стратегія прилучення до читання. Соціокультурна й психологічна характеристика віку, закономірності становлення читача зумовлювали рівень педагогічних завдань, форму й зміст соціально-педагогічної взаємодії в ході їхнього вирішення. Розвивати інтерес до читання як стійку потребу розпочинали з молодшого шкільного віку – періоду закладення основних читацьких умінь і навичок.

Формування інтересу до читання в учнів проходить декілька етапів. Спочатку виникає *цікавість, зацікавленість* – природня реакція людини на все несподіване. Надалі – *допитливість*, коли учень виявляє бажання глибше зрозуміти досліджуване явище. Допитливість стимулює *потребу пізнавальної діяльності*, що викликає *інтерес* до предмета або явища. Завдання бібліотекаря полягає в тому, щоб підтримувати допитливість і формувати в учня стійкий інтерес до читання, під час якого він розуміє логіку читання, використовувані в ньому методи пошуку нових знань, захоплюється власне процесом отримання нових знань, а від самостійного вирішення проблем, нестандартних завдань отримує задоволення. *Пізнавальний інтерес* – іще вищий етап аналізованого розвитку. Такий інтерес пов'язаний із намаганням учня самостійно вирішити проблемне питання. У центрі уваги – проблема, а не готові знання. Під час читання учень напружує думку, робить вольові зусилля, виявляє емоції. Цей етап розвитку інтересу до читання здебільшого відповідає підлітковому віку. Наступним етапом розвитку інтересу до читання є *теоретичний інтерес*, який виникає в учнів у період формування наукових поглядів, переконань, стійкого світогляду. Зазвичай це відбувається у віці старшокласника.

Установлено, що в роботі шкільних бібліотек досліджуваного періоду всі ці етапи постають змінними, взаємопроникними, пов'язаними між собою, інколи співіснуючими в єдиній дії читання певної книги чи серії книг. Для вдалого вибору книги необхідне врахування різноманітності книг, які приваблюють дітей, глибини їхнього сприйняття, доступності дитячому розумінню, відчуттю, співпереживанню.

Унаслідок вивчення педагогічної спадщини Василя Сухомлинського педагогічними основами роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду з розвитку інтересу до читання визначаємо створення позитивного іміджу читання та підвищення його престижності; формування мотиваційного середовища культури читання; реалізацію міждисциплінарного підходу; виховання естетичного смаку; забезпечення гарної поінформованості школярів про можливе коло читання; а також систему різноманітних методів, форм і прийомів організації діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання.

У третьому розділі – *«Практичні аспекти діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів»* – проаналізовано форми і методи роботи шкільних бібліотек з учнівською молоддю у процесі розвитку інтересу до читання періоду 1962–1991 рр., розкрито можливості творчого використання досвіду роботи шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання досліджуваного періоду в сучасних умовах.

У розділі зазначено, що форми діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання є зовнішнім вираженням спільної діяльності учнів, бібліотекарів і вихователів, спрямованої на вирішення поставлених завдань, а методи – способами взаємозалежної діяльності, зорієнтованої на вирішення поставлених завдань; це певним чином упорядкована діяльність. Власне, зміст діяльності шкільних бібліотек, мета, завдання і методи діяльності набувають реалізації у формах цієї діяльності, у нашому контексті – щодо розвитку інтересу до читання в учнів. Якщо методи пояснюють сутність взаємодії, то форми позначають зовнішній бік цієї взаємодії, що визначає, коли, де і як ця взаємодія відбувається. Форми діяльності шкільних бібліотек – це спосіб організації навчально-виховного процесу, діяльності, що відображає зв'язок його елементів і характеризує взаємини суб'єктів цього процесу.

Доведено тісний взаємозв'язок форм і методів: у ході розвитку інтересу до читання в учнів метод може стати формою та навпаки. З огляду на те, що вивчення діяльності шкільних бібліотек передбачає історико-педагогічну ретроспективу із залученням відповідних джерел, більш логічним видається аналіз саме форм, а не методів, позаяк форми, тобто зовнішній вияв, більш доступні для ретроспективного дослідження, ніж методи як способи взаємозалежної діяльності, спрямованої на вирішення поставлених завдань.

Залежно від мети, завдань і кількості учасників форми діяльності шкільних бібліотек згруповано на масові, групові, індивідуальні та проаналізовано й проілюстровано конкретними прикладами з практики роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду.

Масовими формами роботи шкільної бібліотеки з розвитку інтересу до читання в учнів у період 1962–1991 рр. визначено: читацькі конференції (тематичні читацькі конференції, конференції з науково-популярної літератури), усні журнали, бібліотечні

свята, фестивалі бібліотечного змісту, зльоти, ярмарки, літературні лінійки, фестивалі бібліотечного змісту, літературні ярмарки, зльоти юних любителів книги за участю учасників гуртків «Юний книголюб», «Друзі книги», «Юний бібліотекар», «Книжкова лікарня», учасників операцій «Похід бережливих», «Живи, книго!», «Зелене вбрання Батьківщини», «Зернятко», «Мільйон Батьківщині», «Блакитна траса», «Зелена аптека», літературні лінійки для учнів 1–9-х класів, тижні дитячої та юнацької книги, Республіканський огляд робіт дитячих і шкільних бібліотек, книжкові виставки, тематичні перегляди літератури, оформлення експозицій і вітрин, ранки, ранки-зустрічі, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, конкурси дитячих малюнків, бюлетені тощо.

Груповими формами роботи шкільної бібліотеки з розвитку інтересу до читання в учнів названо: читання вголос, інсценізацію, диспут, обговорення, конкурси читачів, турніри, стінну газету, літературний календар, екскурсію, літературні подорожі, літературні ігри, вікторини, бібліотечні та бібліографічні уроки, політичне інформування, бібліотечні гуртки «Книжкова лікарня», «Друзі книги», «Живи, книго!», «Юний бібліотекар» тощо.

Індивідуальними формами роботи шкільної бібліотеки, які передбачали вирішення найважливішого завдання шкільної бібліотеки – розвиток інтересу до читання і виховання культури читання учнів, виокремлено: індивідуальне керівництво читанням, бесіди, особисту агітацію книгою, консультації, інформування, вивчення читацького формуляра, аналіз читацького щоденника або щоденника читача, анкетування учнів тощо.

На основі проведеного аналізу виявлено можливості творчого використання досвіду роботи шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання (1962–1991) у сучасних умовах, творчого застосування різноманітних форм (і традиційних, і інноваційних) у сучасній шкільній бібліотеці. До сучасних форм роботи шкільних бібліотек зараховано: книжкову виставку, вебінар, мультицентр, Book-клуб, буктрейлери, флешмоби, буккросинг, Pecha-Kucha (печа-куча), літературний квест (квест-орієнтування), літературний диліжанс, філософський стіл, літературний колаж, ділові ігри, майстер-клас, рольові ігри, діалог-огляд, бібліотечний non-stop, театралізоване дійство, прес-калейдоскоп, літературне лото, Open air (опен-ейри) тощо.

У розділі презентовано авторський бібліотечний проект «Успішне читання», мультимедійні презентації «Бібліотеки – це ...», «Права читача», «10 причин, чому потрібно більше читати» та «20 кроків, щоб ваша дитина читала», метою яких є стимулювання зростання читацької активності та популяризація читання, розвиток у дітей і підлітків позитивного ставлення до читання та книги, заохочення до систематичного читання, підвищення рівня їхньої читацької компетентності.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження, отримані під час вирішення поставлених завдань, дали змогу сформулювати такі висновки:

1. На основі проблемно-тематичного, хронологічного та фактологічного методологічних підходів джерельну базу дослідження розподілено на п'ять груп: нормативно-правові джерела; тогочасні періодичні видання, а також сучасні спеціалізовані журнали; документи, що регламентували діяльність шкільних

бібліотек; інтерпретаційні джерела; довідкова література та сучасні підручники й посібники для вищої школи.

Історіографію проблеми проаналізовано у двох проблемних полях – полі розвитку інтересу до читання та полі діяльності шкільних бібліотек – відповідно до двох періодів розвитку вітчизняної педагогічної науки з історії розвитку освіти й школи: перший – радянський (1962–1991 рр.); другий – пострадянський, сучасний (1992–2016 рр.). Констатовано про актуальність на сьогодні протиріччя між, з одного боку, наявністю значної кількості джерел, присвячених різним аспектам діяльності шкільних бібліотек, і несформованістю цілісної картини формування та розвитку інтересу до читання в учнів у діяльності шкільної бібліотеки як соціального інституту в означених хронологічних межах, з іншого.

Систематизовано та визначено змістове наповнення ключових понять категорійно-поняттєвого апарату, як-от: «інтерес», «читацький інтерес», «інтерес до читання», «читання», «дитяче читання», «бібліотека», «шкільна бібліотека», «розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек». Так, поняття *«розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек»* маркує цілісний процес виховання етичних і естетичних якостей особистості читача, що проходить через розвиток пізнавального інтересу, яким вважають глибоку спрямованість особистості та стійку мотивацію, що є результатом впливу соціокультурного освітньо-виховного середовища шкільної бібліотеки на основі використання різноманітних специфічних форм і методів роботи відповідно до нормативно-законодавчої бази досліджуваного періоду.

2. Схарактеризовано діяльність шкільних бібліотек в освітньому просторі Української РСР (1962–1991 рр.) і з'ясовано, що в досліджуваний період шкільні бібліотеки радянського освітнього простору були переважно зорієнтовані на відповідність до ідеологічних вимог комуністичної партії, а лише потім на задоволення освітніх і культурних потреб учнів і вчителів. У контексті радянської освітньої політики особливу увагу в шкільних бібліотеках приділяли питанню керування читанням як найважливішому ідеологічному прийому виховання учнів у «дусі комунізму». Ідеологічну функцію бібліотечних установ відображають постанови директивних органів зазначеного періоду.

Аналіз вітчизняного освітнього простору та місця в ньому шкільних бібліотек дав підстави стверджувати, що розвиток бібліотечної справи зазнав найбільш відчутного державного впливу саме в роки радянської влади.

Формування інтересу до читання в учнів, прилучення їх до читання у досліджуваний період визнавали одними із пріоритетних державних завдань захисту та безпеки вітчизняної культури: їх розглядали як інструменти пізнання й підвищення інтелектуального потенціалу нації, творчої та соціальної активності особистості. Загалом цінність шкільних бібліотек убачали в тому, що їхня діяльність уможливлювала створення відкритого освітнього середовища, єдиного інформаційно-освітнього простору УРСР, постійне його поповнення інформацією, обмін інформацією між бібліотеками й освітніми установами, розвиток наукових і творчих здібностей учнів і педагогів, формування інтересу до читання, підвищення ефективності освітнього процесу й активності освітнього життя.

У ході дослідження обґрунтовано, що шкільна бібліотека у період 1962–1991 рр. була тим унікальним соціальним інститутом, який акумулював і забезпечував загальнодоступність надбань світової культури, сприяв прилученню учнів до історії, культури народу шляхом реалізації системи масових і групових заходів. Упродовж цього часу було створено дієву розгалужену систему бібліотечно-інформаційного обслуговування підростаючого покоління. За статистичними даними, на кінець досліджуваного періоду шкільні бібліотеки працювали у 20,9 тис. загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Розкрито зміст і педагогічні основи діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання. З'ясовано, що у період 1962–1991 рр. зміст діяльності шкільних бібліотек вирізнявся спрямованістю, насамперед, на реалізацію ідеологічної, освітньо-виховної функцій, що було відображено в «Положенні про шкільну бібліотеку» (1962) з його чіткою регламентацією основних напрямів діяльності шкільної бібліотеки, що функціонувала в кожній школі задля всебічного сприяння процесу навчання і виховання учнів. У діяльності шкільних бібліотек було визнано найважливішим роботу з книгою, а метою – прилучення дітей до читання, формування в них інтересу до читання та навчання їх користуванню бібліотеками, як-от: пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань, бібліотечно-бібліографічна орієнтація.

Педагогічні основи роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду щодо розвитку інтересу до читання базуються на розумінні інтересу до читання як сформованого пізнавального інтересу, підкріпленого мотивацією пізнання нового, збагачення власних знань і оволодіння навичками творчого читання. Соціальні потреби учнів (соціальні контакти, належність до групи, колективу, самореалізація) виникають під час їхньої участі у навчальній і позакласній діяльності шкільної бібліотеки та є джерелом і рушійною силою соціальної діяльності, утворюючи мотиваційну підсистему особистості, що охоплює бажання, інтереси, ціннісні орієнтації, переконання та цілі.

Виокремлено такі педагогічні основи роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду з розвитку інтересу до читання, як: своєчасне й у міцному зв'язку з виникненням і розвитком пізнавальних інтересів до читання оволодіння технікою читання; гуманно-особистісний підхід до учнів; максимальне врахування індивідуальних і вікових особливостей учнів; співробітництво з ними, вияв доброзичливості, чуйності.

4. Проаналізовано практичні аспекти діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів. Форми діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання є зовнішнім вираженням спільної діяльності учнів, бібліотекарів і вихователів, спрямованої на вирішення поставлених завдань, а методи – способами взаємозалежної діяльності, зорієнтованої на вирішення поставлених завдань; це певним чином упорядкована діяльність. Доведено тісний взаємозв'язок форм і методів: у ході розвитку інтересу до читання в учнів метод може стати формою та навпаки. Зважаючи на те, що вивчення діяльності шкільних бібліотек передбачає історико-педагогічну ретроспективу із залученням відповідних джерел, більш логічним визначено аналіз саме форм, а не методів, позаяк форми, тобто зовнішній вияв, більш доступні для ретроспективного дослідження, ніж методи як способи взаємозалежної діяльності, спрямованої на вирішення поставлених завдань.

Шляхом аналізу відповідних джерел спостережено широке застосування шкільними бібліотеками у досліджуваній період різноманітних форм розвитку інтересу до читання в учнів як варіантів організації її діяльності. Залежно від мети, завдань і кількості учасників форми діяльності шкільних бібліотек згруповано на масові, групові, індивідуальні та проаналізовано й ілюстровано конкретними прикладами з практики роботи шкільних бібліотек.

5. Виявлено можливості творчого використання досвіду роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду щодо розвитку інтересу до читання в сучасних умовах. Аналіз досвіду роботи шкільних бібліотек різних регіонів України дав змогу узагальнити творче використання різноманітних форм (і традиційних, і інноваційних) у сучасній шкільній бібліотеці.

Серед сучасних форм роботи шкільних бібліотек виокремлено: книжкову виставку, вебінар, мультицентр, Book-клуб, буктрейлери, флешмоби, буккросинг, Pecha-Kucha (печа-куча), літературний квест (квест-орієнтування), літературний диліжанс, філософський стіл, літературний колаж, ділові ігри, майстер-клас, рольові ігри, діалог-огляд, бібліотечний non-stop, театралізоване дійство, прес-калейдоскоп, літературне лото, Open air (опен-ейри) тощо.

Презентовано авторський бібліотечний проєкт «Успішне читання», мультимедійні презентації ««Бібліотеки – це ...», «Права читача», «10 причин, чому потрібно більше читати» та «20 кроків, щоб ваша дитина читала», метою яких є стимулювання зростання читацької активності та популяризація читання, розвиток у дітей і підлітків позитивного ставлення до читання та книги, розвиток інтересу до читання.

Проведене дослідження не вичерпує проблематики діяльності шкільних бібліотек як історико-педагогічного явища. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків може стати аналіз поглядів відомих педагогів на роль і місце шкільних бібліотек у освітньому просторі України, вивчення зарубіжного досвіду діяльності шкільних бібліотек в історико-педагогічній ретроспективі, порівняльний аналіз діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів в Україні та зарубіжних країнах тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації

1. Баліка Л. М. Історіографія проблеми формування інтересу до читання в учнів у процесі роботи шкільної бібліотеки / Л. М. Баліка // Пед. дискурс : зб. наук. пр. / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 15. – С. 30–34.

2. Баліка Л. М. Нормативно-правове регулювання діяльності шкільних бібліотек (1962–1991) / Л. М. Баліка // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук. пр. – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2014. – С. 13–18.

3. Баліка Л. М. Роль шкільних бібліотек Рівненщини з відродження національного виховання у 90-х роках ХХ ст. / Л. М. Баліка // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 14 (57). – С. 254–262.

4. Баліка Л. М. Бібліопедагогіка як наука про вивчення читацьких інтересів / Л. М. Баліка // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / упоряд. О. Б. Петренко ; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 3. – С. 190–194.

5. Баліка Л. М. Шкільна бібліотека та інформаційно-комунікаційні технології / Л. М. Баліка // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / упоряд. О. Б. Петренко ; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 4. – С. 305–311.

6. Балаика Л. Н. В. А. Сухомлинский о роли школьной библиотеки в формировании здорового образа жизни ребенка: актуализация опыта [Электронный ресурс] / Л. Н. Балаика // Образоват. науки и психология : груз. електрон. науч. журн. – 2016. – № 5 (52). – С. 36–40. – Режим доступа: <http://gesj.internet-academy.org.ge/download.php?id=2853.pdf>. – Назв. с екрана.

7. Баліка Л. М. Специфіка функціонування шкільних бібліотек в Україні (1962–1991 рр.) / Л. М. Баліка // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки / Херсон. держ. ун-т. – Херсон : [б. в.], 2016. – С. 7–11.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Баліка Л. М. Роль шкільної бібліотеки у формуванні інтересу до читання у школярів (60–80 рр. ХХ ст.) / Л. М. Баліка // Наука, освіта, суспільство очима молодих : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців. Ч. 1: Психолого-педагогічний напрям. – Рівне : РВВ РДГУ, 2014. – С. 3–4.

9. Баліка Л. М. Використання педагогічних ідей В. О. Сухомлинського у діяльності шкільної бібліотеки / Л. М. Баліка // Наука. Студенство. Сучасність : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених / за заг. ред. В. Д. Будака, О. Є. Олексюк. – Миколаїв : МНУ, 2014. – С. 98–100.

10. Баліка Л. М. С. Сірополко про бібліотеки в українському шкільництві / Л. М. Баліка // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукр. іст.-пед. наук.-практ. конф. – Київ : Ін-т педагогіки НАПН України, 2014. – С. 71–72.

11. Баліка Л. М. Екстраполяція досвіду роботи шкільної бібліотеки у процесі розвитку інтересу до читання / Л. М. Баліка // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / упоряд. О. Б. Петренко ; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 1. – С. 86–93.

12. Баліка Л. М. Читацький інтерес як педагогічний феномен: історико-педагогічна рефлексія / Л. М. Баліка // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / упоряд. О. Б. Петренко ; ред. кол. : О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 2. – С. 190–194.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

13. Баліка Л. М. Шкільна бібліотека та здоровий спосіб життя / Л. М. Баліка // Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю : здоров'я через освіту : матеріали V Міжнар. та XIX Всеукр. пед. читань в м. Донецьку, 11–12 жовт. 2012 р. : у 4-х т. Т. 4. – Донецьк : Витоки, 2012. – С. 316–320.

14. Баліка Л. М. Роль шкільної бібліотеки у становленні національного

виховання незалежної України / Л. М. Баліка // Інноватика у навчанні та вихованні : часоп. каф. / упоряд. Т. С. Ціпан. – Рівне : РДГУ, 2014. – Вип. 3. – С. 97–104.

АНОТАЦІЇ

Баліка Л. М. Розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек в Україні (1962–1991 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2017.

У роботі обґрунтовано теоретичні основи дослідження, удосконалено наукове уявлення про історіографію проблеми та джерельну базу дослідження. Уточнено сутність ключових понять: «інтерес», «інтерес до читання», «читання», «освітній простір», «бібліотека», «шкільна бібліотека», «розвиток інтересу до читання в учнів у процесі діяльності шкільних бібліотек».

Проаналізовано організаційно-педагогічні засади діяльності шкільних бібліотек у 1962–1991 рр. щодо розвитку інтересу до читання (нормативно-правове забезпечення діяльності шкільних бібліотек: закони, постанови, положення, розпорядження, накази та інструкції; педагогічні основи роботи шкільних бібліотек досліджуваного періоду щодо розвитку в учнів інтересу до читання); обґрунтовано зміст діяльності шкільних бібліотек досліджуваного періоду в освітньому просторі Української РСР. Розглянуто практичні аспекти діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів (масові, групові, індивідуальні форми роботи шкільної бібліотеки); виявлено можливості використання досвіду діяльності шкільних бібліотек щодо розвитку інтересу до читання в учнів (1962–1991) за сучасних умов.

Ключові слова: інтерес до читання, розвиток інтересу до читання в учнів, шкільні бібліотеки, діяльність шкільних бібліотек, освітній простір, форми роботи шкільних бібліотек.

Балика Л. М. Развитие интереса к чтению в учеников в процессе деятельности школьных библиотек в Украине (1962–1991 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Ривненский государственный гуманитарный университет, Ривне, 2017.

В работе обоснованы теоретические основы исследования, усовершенствовано научное представление об историографии проблемы и источниках исследования. Уточнена сущность ключевых понятий: «интерес», «интерес к чтению», «чтение», «образовательное пространство», «библиотека», «школьная библиотека», «развитие интереса к чтению у учеников в процессе деятельности школьных библиотек».

Проанализированы организационно-педагогические принципы деятельности школьных библиотек в 1962–1991 гг. относительно развития интереса к чтению (нормативно-правовое обеспечение деятельности школьных библиотек: законы, постановления, положения, распоряжения, приказы и инструкции; педагогические основы работы школьных библиотек исследуемого периода относительно развития у учеников интереса к чтению); обосновано содержание деятельности школьных библиотек исследуемого периода в образовательном пространстве Украинской ССР.

Рассмотрены практические аспекты деятельности школьных библиотек относительно развития интереса к чтению у учеников (массовые, групповые, индивидуальные формы работы школьной библиотеки); раскрыты возможности использования опыта деятельности школьных библиотек относительно развития интереса к чтению учеников (1962–1991) в современных условиях.

Ключевые слова: интерес к чтению, развитие интереса к чтению у учеников, школьные библиотеки, деятельность школьных библиотек, образовательное пространство, формы работы школьных библиотек.

Balika L. M. Interest Development in Reading Among Students in the Process of School Libraries Activity in Ukraine (1962–1991). – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Rivne State University of Humanities, Rivne, 2017.

The thesis presents a holistic analysis of the problem of the interest development in reading among students in the process of school libraries activity in Ukraine (1962–1991).

The key concepts of the research “interest”, “interest in reading”, “reading”, “educational space”, “library”, “school library”, “interest development in reading among students in the process of school libraries activity” have been determined; it has been elicited that the key concept “interest development in reading among students in the activity of school library” marks the whole process of education of ethical and aesthetic qualities of a reader that influences on the development of reader’s cognitive interest that is regarded as a deep and stable orientation of the individual motivation, and the result of socio-cultural and educational environment of school library through the use of various specific forms and methods of activities in accordance with the regulatory documents in the period under review.

Scientific understanding of the historiography of the problem has been improved; on the basis of problem-thematic, chronological and factual methodological approaches, the sources of the research have been divided into five groups: regulatory sources; contemporary periodicals, as well as modern specialized journals; documents regulating the activity of school libraries; interpretive sources; reference books, modern textbooks and manuals for higher education.

Distinguished complex of socio-political, economic, socio-cultural and psycho-pedagogical factors which predetermined the development of the system of education, educational space as a sociocultural phenomenon in general, and school library as its constituent in particular during the period under review has been correlated within the three stages (1962–1964, 1964–1984, 1984–1991).

It has been found that school library in the period of 1962–1991 was the unique social institution that accumulated and provided universal access to the world culture, contributed to the inclusion of students in the history, culture of the people through the implementation of a system of mass and group activities.

Popularization of books, literature, and development of interest in reading was proclaimed as one of the most important task in the functioning of school libraries.

Organizational and pedagogical principles of the activity of school libraries in the period

of 1962–1991 in the development of interest in reading (regulatory documents for supporting the activities of school libraries: laws, decrees, regulations, orders and instructions, pedagogical bases of the activities of school libraries in the period under review concerning development interested in reading among students) have been characterized.

It has been revealed that in 1962–1991 an efficient branched system of library and information services for the young generation was organized. According to the statistical data, at the end of the period under review, school libraries functioned at 20.9 thousand comprehensive education institutions.

The content of the activity of school libraries in the period under review in the educational space of the Ukrainian SSR, which outlined the current directive about school, school libraries, and their activities plans, has been justified. The unified systematic organization of the network of school libraries, which was reflected in the application of the same rules, requirements and forms of activity, has been determined as one of the most important features in this historical and pedagogical period.

The following pedagogical foundations of school libraries' activity in the period under review in the interest development in reading have been identified: opportune and close connection of mastering the reading technique and development of cognitive interests in reading; human-personal approach to students; taking into consideration students' individual and age characteristics; cooperation with them, manifestation of benevolence, sensitivity.

Practical aspects of the activity of school libraries regarding the development of interest in reading among students have been analyzed.

The close relationship of forms and methods in the development of interest in reading among students has been proved: in the process of the development of interest in reading a method can turn into a form and vice versa.

On the basis of the analysis of relevant sources, the wide use by school libraries in the period under review various forms in the development of interest in reading among students has been defined as one of the options of the organization of their activity.

Taking into account the purpose, tasks and number of participants the forms of the activities of school libraries were grouped into mass and individual, all of them were analyzed and illustrated by concrete examples of the practice work of school libraries.

The opportunities of creative use of the experience of school libraries in the period under review regarding the development of interest in reading in modern conditions have been identified.

Based on the experience of school libraries in different regions of Ukraine, the creative use of various forms (both traditional and innovative) in modern school libraries has been summarized.

Among the modern forms of school libraries' activities there were defined the following ones: book exhibitions, webinars, multicenters, book-clubs, booktrailers, flash mobs, pecha-kucha, literary quests (quest-orientations), literary coaches, philosophical tables, literary collages, business games, master classes, role-playing games, dialogue-reviews, theatrical performances, press kaleidoscopes, literary lotto, open air, etc.

Key words: interest in reading, interest development in reading among students, school libraries, school libraries activity, educational space, forms of school libraries activity.

Підписано до друку 23.08.2017. Формат 60x90 1/16.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. №65/3

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету
м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12, тел. (0362) 26-48-83